VTT Peter Nyberg

9.11.2021
Helsinki

**Asiantuntijalausunto valtioneuvoston kirjelmästä eduskunnalle Euroopan komission ehdotuksesta ilmastotoimia koskevan sosiaalirahaston perustamiseksi (U 61/2021 vp)**

Euroopan komissio on kuluvan vuoden kesällä julkaissut ehdotuksensa saavuttaa vuoteen 2050 mennessä ilmastoneutraalius EU:n tasolla. Osana ohjelman toteutusta ehdotetaan tieliikenteen ja rakennusten lämmityksen kuluttajahintoihin vaikuttavaa fossiilisten polttoaineiden päästökauppaa (”uusi päästökauppa”). Hintojen odotettavissa oleva nousu saattaa vaikeuttaa järjestelmän läpimenoa eräissä jäsenmaissa.

Hinnankorotusten vaikutusten tilapäiseksi pehmentämiseksi etenkin haavoittuvassa asemassa olevien kotitalouksien ja mikroyritysten osalta komissio ehdottaa uutta sosiaalirahastoa, jonka kokoluokka olisi n. 72 mrd. euroa vuosina 2025-2032. Se rahoitettaisiin EU:n budjetin kautta mikä katsotaan vaativan vastaavasti lisää omia varoja. Äsken hyväksytty EU:n rahoituskehys tulisi sen takia muuttaa. Muutos edellyttää jäsenmaiden yksimielisyyttä.

Lisää EU:n omia varoja saataisiin tulouttamalla neljäsosa uuden päästökaupan ennakoiduista tuloista EU:n budjettiin. Ilman uutta sosiaalirahastoa tulot kuluisivat elpymisvälinettä rahoittavan yhteisvelan takaisinmaksuun. Jäsenmaiden valtioiden muut tulot olisivat, kuten tähänkin saakka, vapaasti käytettävissä myös juuri niihin sosiaalipoliittisiin tarkoituksiin joita ehdotettu sosiaalirahasto tavoittelee. Päätösvalta käyttökohteesta ja -tavasta jäisi tällöin kuitenkin jokaiselle jäsenmaalle itselleen, eikä unionille. Rahasto ei siten tarkkaan ottaen ole tarpeen uuden päästökaupan seuraamusten pehmentämiseksi vaan sosiaalipolitiikan osittaiseksi yhdenmukaistamiseksi ja siihen liittyvien tulonsiirtojen toteuttamiseksi.

Puuttuvan asiantuntemuksen takia en voi ottaa kantaa ehdotuksen oikeusperustaan tai sen suhteeseen toissijaisuusperiaatteeseen. Viimeksi mainitun kannalta herättää kuitenkin huolta valtioneuvoston käsitys, etteivät jäsenmaat ilman rahastoa kykene täyttämään ehdotuksen tavoitteita (arvattavasti pois lukien tulonsiirrot). Jäsenmaiden aina tarpeellinen yhteistyö ja solidaarisuus eivät ehkä todellisuudessa, edes ilmastoasioissa, yksiselitteisesti vaadi rahastoja tai muita unionin instituutioita tulonsiirtoineen?

Sosiaalirahastoa voidaan järjestelyltään pitää monelta osin kuluvan vuoden keväällä hyväksytyn nk. EU:n elpymisvälineen pienimuotoisempana toistona. Varojen jaon kriteereihin lukeutuu jäsenvaltion BKT asukasta kohti mikä tekee korkean tilastoidun tulotason Suomesta nettomaksajan (arviolta noin 840 milj. euroa). Hyötyjät ja maksajat ovatkin osittain samat jäsenmaat kuin elpymisvälineen tapauksessa eli tulonsiirtojen suunta on vakioitumassa. Rahastoa markkinoidaan taas kertaluonteisena mutta pitkäaikaisena ja se rahoitetaan EU:n uusin omin varoin. Sen todelliset vaikutukset osoittautuvat todennäköisesti vähäisiksi kun jäsenmaat, sisäpoliittisista syistä, muutenkin joutuisivat kompensoimaan osan fossiilisten hintojen noususta vähävaraisille kansalaisilleen.

Elpymisvälineen osalta eduskunta edellytti valtiovarainvaliokunnan ehdotuksesta (VaVM 4/2021 vp) mm. ettei järjestely toimi ennakkotapauksena eikä Suomi hyväksy vastaavan järjestelyn toistamista. Samoin eduskunta edellytti, ettei Suomi sitoudu toimiin jotka muokkaavat unionia epäsymmetrisen tulonsiirtounionin suuntaan. Ehdotus sosiaalirahastoksi voidaan katsoa olevan molempien kantojen vastainen.

Ehdotus näyttää vahvistavan arviota, että elpymisvälineen hyväksyminen toimii ennakkotapauksena vastaavien tulonsiirtoja vakiinnuttavien järjestelyjen toistamiseksi eduskunnan kannan vastaisesti . Se myös osaltaan vahvistaa, että eduskunnan mielenilmaisut on valmiutta kiertää ja että tähän on haluakin. Tähän viittaa myös valtioneuvoston kanta jonka mukaan se vain suhtautuu kriittisesti tai erittäin/erityisen kriittisesti muttei torjuvasti rahastoehdotukseen ja sen eri osiin.

Valtioneuvoston kannan huomattavaa joustavuutta korostaa toteamus, jonka mukaan valtioneuvosto suhtautuu avoimesti ja rakentavasti unionin kehitteillä olevaan omien varojen järjestelmään. Ainoa yleinen ja erittäin epämääräinen rajoite on, etteivät muutokset ole Suomelle suhteettoman tai kohtuuttoman epäedullisia. On huolestuttavaa, ettei hallitus nähtävästi näe pulmaa järjestelmän todennäköisessä vaikutuksessa Suomen talouspoliittiseen itsemääräämisoikeuteen vähänkin pidemmällä aikavälillä.

Valtioneuvoston kanta ei muutenkaan kerro erityisestä huolesta unionin toiminnan siirtymisestä yhä selvemmin kohti rahoituksen ja velkaantumisen yhteisvastuuta. Kanta on paikoin muotoiltu ikään kuin unionin budjetin rahoitus, velka ja sen takaisinmaksu eivät viime kädessä olisikaan jäsenmaiden veronmaksajien vastuulla.

Eduskunnan kanta elpymisvälineen osalta oli lopulta myönteinen mutta siihen sisältyi useita vaativia lausumia. Sosiaalirahastoa koskeva ratkaisu voidaan osaltaan nähdä osoituksena siitä, millä vakavuudella näihin eduskunnan kantoihin on vast'edes syytä suhtautua Suomessa ja ulkomailla. Tämän näkemyksen ja sosiaalirahaston kyseenalaisen tarpeellisuuden valossa olisi ehdotus sosiaalirahastoksi yksislitteisesti hylättävä. Siten eduskunnan uskottavuus ja tulevat vaikutusmahdollisuudet säilyisivät vahvoina ja kynnys uusille tulonsiirroille unionin puitteissa voisi nousta.